

mány módszereinek, stílusainak megújulását, gyarapítását is szolgálja. Újabb indíték ez arra, hogy jelezzük és elismerjük: az *Akadémiai Kiadó* vállalkozása mennyire gyümölcsözőnek bizonyult.

Máris sejthető, hogy a tanulmányok sorában összegyűlik majd a történelmi és az elméleti anyag a realizmusnak, az avantgarde-nak, az irodalom funkcióinak, a művészet és a politika viszonyának új vizsgálatához. A szerkesztők esetleg ennek az útjait is egyengethetik további munkájukban.

SZÉKELYHIDI ÁGOSTON

Monográfia egy ember dallamáról

VITA ZSIGMOND: ÁPRILY LAJOS

Babits Mihály írta az erdélyi Reményik Sándor méltatásaképpen, hogy „a költői tehetség nem volt elég itt, sőt nem is volt a legfontosabb. A versekhez ember kellett, s a költő értékei emberi értékek. Ember, erdélyi ember és magyar”.

Áprily Lajos nekrolójaként is elfogadhatnók ezeket a sorokat. Hiszen benne, Áprilyban is az emberi nagyság, a vérben-csontban munkáló humánium transzformálódott költői értéké, s lett halk jambusokban kidobbanó szava századunk, költészetünk gyönyörű és igaz éneke. A „harangtisztán kicsendülő” igaz emberi dallam kihallgatója volt ő egész életében, a Küküllő partján, a Bucsin tetőhöz feljutó hegyoldalokon eltöltött parajdi gyermekkor idejétől a visegrádi csöndben vigyázott öregségig: ember, aki szelíden elhárítja magáról a költő nevet, mondván: „A titulusa nem nekem való, / Ember voltam, remegő, daloló”, s aki — mert nem akar poétai magasokból szólni hozzánk — szól *belőlünk*.

A profiköltészet, a profiíróság korszakában bámuljuk azt a ragaszkodást, amellyel — sokszoros munka és vesződés árán — választott hivatása mellett kitarított. Tanár Enyeden, Kolozsvárott és Budapesten, és csak *amellet* irodalmi munkás: szerkesztő, annak is abból a lelkiismeretes, de betű-gondolatot tisztelő fajtából való, aki nemigen szeret a más írásaiba belejavítani, inkább emésztődik. Milyen lehetett a tanár, ha tehetségből-emberségből költői csúcsra futotta!

Vita Zsigmond, az egykori enyedi diák, Áprily-tanítvány frissen megjelent Áprily-monográfiája *tárgyi bizonyíték*: még rideg, szakmai verselemzéseiben, hibátlanul tárgyyszerű pályarajzában is benne ég a tanítványi szeretet és tisztelet Áprily Lajos iránt.

Vita Zsigmond szigorú törvényű műhelyben dolgozik. Csak a címben megszabott tárgy anyagát vizsgálja: az emberi életet, az alkotói pályát — a föllelhető adatok megbízható tálalásával, és a költői életművet a verselemző tudós legavatottabb módszereivel. Így lesz az eredmény Áprily objektív írói portréja; a vizsgálatot végző Vita Zsigmond szubjektumából csak annyi olvad a könyvbe, amennyit a tények és az adatok a pályát rekonstruáló szellemből kiszakítanak. Ezért *valóban* Áprily könyve a monográfia, az alcímben ígért „ember és költő” arca. Vita Zsigmond munkája újrapéldázza azt, amit Áprily költészete bizonyított: hogy a bensőnk leg-tisztább hangja egyszerű. Ezért hiteles, igaz, s mert alapos és hű: szép.

A monográfia két irányban épült. Az egyik vonulat Áprily életét és — kronologikus rendben — életművét mutatja be, a másik magát az életművet *elemzi*, benne Áprily költői világát, lírai hatásának erőforrásait világítja meg, fordítói műhelyébe vezet el, majd tanulmány-, kritika- és drámaírói munkáit boncolja. Vita — Áprily minden leírt szava, kereké formált műve mögött — a tények, a valóság csökönyös szolgáljaként — az *embert* keresi, őt kutatja, aki alkotás által vált teljes

jogú lényé. Aki belső vívódásait bölcsességgel föloldja — katedrán s pódiumon egyaránt, mert — ahogy mondja — „a megnyugvás lett egy nyugalmat nem ismerő korszak költőjének a vágya”. Valóságfeltáró szándékában Vita Zsigmond nem elégszik meg azzal, hogy az — egyébként szégyenletesen sovány — szekundér irodalmat átolvassa, a korabeli folyóiratokat átböngéssze, hanem bölcs puratizmussal, mégis gazdagon felhasználja a mindennapok dokumentumait: a jobbára magánkézen levő hagyatékokat és levelezéseket is. Így tud az életmű egy-egy szakaszáról pontos felvételt készíteni, amelynek előterében mindig Áprily áll, háttérben pedig a külön formát-szellemet vajúdo erdélyi irodalom.

A monográfia súlyosabb része az első fele, nem csak azért, mert a költő életét erdélyi útján könnyebb volt kísérni, hanem mert 1929-ig az *élet* is súlyosabb, teljesebb volt.

Jékely Lajos szász vérű családban született, német ajkú világba, de Brassóból hamarosan a Tamási falva szomszédságába, Parajdra került, ahol nem is akármilyen: székely szépségében nyílt ki benne a magyar nyelv. Tanárnak tanult, s magyar—német szakosként került Enyedre, amelynek nevezetes kollégiuma (hány embert adott kultúránknak!) éppen Áprily búcsúzása előestéjén ünnepelte fennállása 300. évfordulóját. Áprily 1924-ben, immár családosan költözött Kolozsvárra — tanítani a Református Kollégiumban s szerkeszteni Kunczcal, majd Kuncz örökében az Ellenzék vasárnapi mellékletét. Már elmúlt harmincéves, amikor az irodalomba berobbant, készen, kiformált fegyverzettel. A sorsforduló idején, a húszas évek elején úgy fogadták, mint ajándék üstököst. Pedig már jó tíz évvel előbb rátalált diadalmas hangjára, a természet csöndjéből a zenére, a neuraszténias nyugtalanságból a nyugalomra, ahogy Vita írja: „az élet valóságától a lelki mélységek és az álmok távoli világa felé fordult”. Ez az ő költészete, amely mélyén — mint kiszakíthatatlan szív — dobol az élet. Könyörtelen önkritikája és az önbizalom hiánya tartotta vissza az ismeretlenségben. Csak amikor — a világháború utáni közösséggé verő világban — írókat toboroz az irodalom, postáz verseket, s jelenik meg Szentimrei Jenő Új Erdélyében, Áprily Lajos „álnéven”. Bár „keresztapja” Szentimrei volt, költői indulásának mégis az Erdélyi Szemle-beli fellépését tartotta. Romantikus szemérmességére jellemző, hogy egy nénikével küldte el első kötete, a Falusi elégia verseit a Szemléhez, ahol a „transzilván tűzben égő szerkesztőségi tagok” kitörő örömmel fogadták, csak éppen nem tudták, ki rejtőzik az álnév mögött. Szilády Zoltán pattintotta ki a titkot: „Képzeld csak, Lajosom, új költőnk van” — újságolta egy ízben Jékely tanár úrnak Enyeden. „A szerkesztőségben csodálattal emlegetik, de nem tudják, kicsoda. Álnév alatt ír, és egy öreg nénike hozza be a verseit. Már többször vallatták, de nem árulja el megbízóját. — És az álneve? — kérdi Lajos barátom. — Valami Á-val kezdődő név, de elfeledtem. — Nem Áprily? — kérdi ő mosolyogva. — De az, a Falusi elégia szerzője. Tudod talán, ki az? — Tudom, most már te is tudhatod: én vagyok.”

„Elkéselt lovas módjára” indult meg a költészet útján Áprily Lajos. Reményik Sándor versben üdvözlí őt, s ő versben válaszol: romantikus költői levélváltás, így kezdődik életre szóló barátságuk. Vita Zsigmond expresszívus írja le a két, alapjában különböző származású, felfogású, de azonos mentalitású ember közötti „titokzatos vonzást”: „befelé élő egyéniségük, lelki érzékenységük, az erkölcsi kérdéseken való töprengésük” rokonítja őket. „A költőt, aki kiemelt az ismeretlenségből, Reményik Sándornak hívják” — mondotta Áprily Lajos 70. születésnapján, 1962. XI. 14-én a Kossuth rádióban. Megható látnunk azt a közös ügyet előrevinni akaró jószándékot, hogy a húszas évek erdélyi irodalma író, írója íróársat keres, önzetlen lelkesedéssel. A pezsgés láncreakció: a felfedezettből egészséges légkörben hamar lesz mester s felfedező. „Te voltál az, aki engem, mint szabad halat, az irodalom hordójába tettél” — vallotta Áprilynak a Vadrózsa ágában Tamási Áron. A forrongó irodalmi erőket, a formálódó irodalmi elképzeléseket Vita az Áprily munkásságának helyet adó fórumok, a Napkelet, a Pásztortűz, az Ellenzék, az Erdélyi Helikon ismertetésével ábrázolja. Mind a folyóiratokat, mind a csoportosulásokat — s ben-

nük Áprilyt — pontosan elhelyezi a transzilván szellem áradásában: bölcs arányt tart, s elméletieskedés helyett tényekkel érvel.

Szinte sajnáljuk, hogy az Erdélyi Helikon-beli szerkesztősködés után Áprily élete kanyarjával nekünk, az olvasóknak is ki kell kanyarodnunk — 1929-ben — a bonyolódó erdélyi világból, éppen a legérdekesebb korszakban, a vallani és vállalni vita küszöbén, az első, Romániában fölnevelkedett magyar nemzedék megszólalásakor. A budapesti évek és a szentgyörgypusztai öregkor elemzése szárazabb, a környezetről fakóbb; hiszen — mint mondottuk — Áprily a Duna menti magyar világba sosem kapcsolódott, sosem kapcsolódhatott be oly szervesen, olyan központi alakként, mint az erdélyibe annak idején. Soha, élete végső perceiben sem hallgatott el benne „a bibliai Ábel mellett” „a székely rengeteg, a szülőföld Ábele. Egyetlen vágya maradt még: Otthon pihenni vén fenyők alatt, / A visszahívó, régi rengetegben.” Friss sírja körül, Visegrádon, a süllyedő koporsó fölött ott állottak a „hűséges enyedi vén diákok is. A kollégium és a szülőföld üdvözlését hozták, és az emberi életnek a végtelenségbe olvadó dallamát vitték tovább”.

Öröm fölmérni, olvasni, *tudni* Vita Zsigmond elvégzett munkáját, ám eredményei hiányokra ébresztenek: a végső irodalomtörténeti betakarítással adósak vagyunk. Hogy csak egyetlen úrt említsünk: Áprily Lajos lélekbarátja, Reményik Sándor munkásságával, amelyről Vita *lényegi kérdésekben* szól is. A hallgatás nem megoldás, hanem menekvés. Menekvés *jelenünk* kérdéseitől, önmagunktól. Tartásában, módszereiben, „technikájában” ezért *példamutató könyv* Vita Zsigmond felelősséggel megírott Áprily-monográfiája. Így kellene földünkbe hulló, örökségünk tárába emelkedő kincseinket lajstromba vennünk. A technikát megtanulhatjuk, de a szívet, a szeretetet magunkban kell kimunkálnunk. (*Kritérium*, 1972.)

ÓDOR LÁSZLÓ

Tornai József: Kiszakadva

Mai költészetünkben — ha az első vonaltól eltekintünk — ritka vállalkozásnak látszik Tornai József legújabb kötete. Talán nem támaszt kételyt az állítás: valóban kevés ma az életlátás teljességére törekvő verskötet. Így eshet meg aztán, hogy lassan-lassan értékke lép elő az egyébként esetleg természetes igény kielégítése.

Nos, a *Kiszakadva* versanyagából olyan jellegzetes élményi líratípus bontakozik ki, amely az alapvető emberi-költői magatartás közegén át egységes világlátást, viszonylag teljes világképet revelál. Persze a költői szándék okozta jó érzés önmagában még nem a megvalósítás maradéktalan ünneplése, inkább csak szubjektív kiindulópont a vizsgálódáshoz.

A közvetlen élménylira buktatóit már a gondos, tudatos ciklusszerkesztés is igyekszik elkerülni. A kötet a végső létezés-tudat felől építi ki az alkotó személyiség, a költő legnagyobb élményi köreit: a kollektívet, a személyest, az időszerűt, a megragadhatatlant. Az evilági létben a boldogság, a vigasz keresésének elsőrendű terepe az anyagi természet, a föld, az élet születésének pillanatai, az anyaélmény. De ide kapcsolódik a nemzet, a történelem közelségében megfogalmazott tágabb érvényességű elkötelezettség tudata is. A *Földanya* ciklus így kerül a kötet élére. A vitális, erkölcsi, esztétikai értékek sorakoztatásával, sőt ünneplésével a boldogság, a harmónia kiküzdése a végső cél. A folyók, a nap, a szél számunkravaló, közvetlen, már-már naiv anyagiságukban válnak örömet, vigaszt adó időtlen archetípusokká (*Himnusz a naphoz, a szélhez és a folyókhoz*). A természetmágia nagy versének egyetlen